

250858

VASILE BOGREA

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ

CĂLĂTORIILE PATRIARHULUI MACARIE

INDREPTĂRI, INTREGIRI ȘI LĂMURIRI LA TRADUCEREA
ROMÂNEASCĂ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DIN «ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ» PE 1923

Iliescu

BUCUREȘTI
CARTEA ROMÂNEASCĂ, S. A.

1924

609

CĂLĂTORIILE PATRIARHULUI MACARIE

INDREPTĂRI, INTREGIRI ȘI LĂMURIRI LA TRADUCEREA ROMÂNEASCA

de

V. BOGREA

Ediția românească a acestui extrem de important izvor de informații asupra trecutului nostru, publicată, acum două zeci de ani și mai bine, de d-ra Emilia Cioran, cuprinde numeroase paginii întunecate sau greșite.

În „Revista Istorică“ (VI, p. 183 ¹), în „Analele Dobrogei“ (II, pp. 35, 307 ²), cum și în vol. precedent al acestui „Anuarium“ (p. 407), am încercat să deslușim câteva din ele și — fiindcă lucrul nu pare fără folos — vom continua, având la îndemână, de astădată, și versiunea rusească a lui G. Murkos (I, Moscova 1896; V, tot acolo, 1900).

1. „Toate [femeile] aruncă pe umeri un șal de stofă de Alep de culoare azură, iar cele avute un șal de *Barsal* (?) de mătase neagră“ (Cioran, p. 5).—E vorba, probabil, de șalurile orientale de *Brusa* („brusskija“, la Murkos, I, 46), despre care v. Heyd-Raynaud, *Histoire du commerce du Levant au moyen-âge*, II, p. 352.

2. „Clopotul cel mare [de la Sf.-Sava din Iași] ... lucrat în

1) Numele de *Nedelea* (Domnica, gr. Κορινθή) al Doamnei lui Constantin Basarab (porecla de „Efendicopol“, ce i se dă, e echivalentul perfect al obișnuitului *Beizadea*) se adevărește și documentar, printr'un act de la mănăstirea Hilandarului din Athos, semnalat de d. St. Nicolaescu (*Revista p. Arh., Ist. și Filol.*, X, p. 85); cf. „*Neda*, quae aliis *Dominica*“, despre soția lui Ștefan-Craiu (Nicephorus Gregoras, II, 1235).

2) Pentru originea topicului *Rîmești*, *Rîmești*, cu care am identificat pe *Rimeshti* din Belfour (la Murkos, V, 35: *Rînești*), cf. pe lângă *Râm*, și n. de fam. *Rimescu* = *Irimescu*.

Danemarca" (Cioran, p. 13; ct. p. 17).—Probabil, este vorba de *Danzig, Dansca* (din pol. *Gdansko*), cum se presupune în notă (cf. și: cutițe „dansca“, în *Revista Istorică*, VIII, 138), dar confuzia pare a se urca până la originalul arab, de oare ce o reflectă, atât Belfour („work of the Danes“), cât și Murkos (I, 53: „izü mihü *datskoj raboti*“; cf. p. 58).

3. „Kozal Effendi“, interpretat ca: „Gazal Effendi“, cu înțelesul de „cântăreț la biserică, putând fi și egumen“, despre „popa Theodosie, starețul mănăstirei Goliei“ (Cioran, p. 16), apare în versiunea rusească (p. 56) ca *Ghiuzel-Efendi* (cf. și cunoscutul n. pr. *Caraghiuzele*).

4. „*Ashji* sau Μέγας Κελλάριος ori *Tabac Başı*, adică primul bucătar“ (Cioran, p. 20) = turc *aşgi* (în transcripție engleză) și *tabbak-başı* ¹).

5. „Apoi mulțumesc lui Dumnezeu în sfințenia lui, cu tobe și psaltire, tineri și fete și mulți oameni; musicanții stau după orânduiala lor; apoi *abisisari* (?), domnii (boierii) și cadiii (judecătorii) după rangul lor“ (Cioran, p. 25). — Vorba subliniată e o corupție din *abisishari* a lui Belfour, recte: *abi si(s) hari*, transcripția engleză a celebrului „incipit“ de cânt sacru grecesc: Ἐπι τοι χαίρει (sc. κεχαριτωμένη, πάσα κτλ.), adică: „De Tine se bucură“, etc. (la Murkos, I, 63: „o Tebë raduetsja“).

6. Acel „*tarianhas* (?) dăruit“, care „atârnă de bolta narticeii“ (*ibid.*), e, desigur, un policandru (policandil, polieleu, candelabru) de bronz, cum dovedește traducerea lui Murkos (din arabă!): „mădnaja ljustra“ (I, I, 64).

7. „Sirdar Elesker“ (Cioran, p. 41) e, evident, Serdarul *el-asker* (*al-asker*), „căpetenia *ascherilor*, oștilor“ ²).

8. „El luă numele și titlul de: „Ion Gheorghită Ștefan Voevod“, căci e obicei în Moldova și Țara-Românească, ca Beii să puie înaintea numelui lor pe Ioan, în fel de „Konya“ sau „Metonymy“ a acestor țări“ (Cioran, p. 44). — De fapt, acest „Metonymy“ nu e decât cunoscutul termen de retorică *metonimie* (μετωνομία), indicând înlocuirea numelui propriu printr'unul connex (în speță, an-

1) *Sakis*, numele subalternilor Păharnicului, cari-l substituie în zilele lucrătoare (Cioran, p. 46) = forma de pl. engl. de la turc. *saki*.

2) Cf. și cuman. *laschar* = exercitus (Géza Kuun, *Codex Cumanicus*, p. 118), pers. *lechker*, „armée, troupe“, din care în vfr. *lascar*, „matelot indien de la classe des parias“ (Devic, *l. i. c.*).

tepunerea numelui dinastic ¹⁾, iar „Konya“ (pe care traducătorul rus îl omite) e arabul *kunyè*, „surnom patronymique formé par l'adjonction des mots pour 'père', 'mère' et 'fils'; titre; désignation honorifique“ (Barbier de Meynard, II, 650).

9. „In Moldova e un Mitropolit, care are subordonați numai trei episcopi locali: întâiu, episcopul de Roman; al doilea, episcopul districtului numit Huși, și al treilea, episcopul de *Ozhani* cu al său district“ (Cioran, p. 76).—Murkos (I, 111) transcrie: *Orhani*, adică *Orheiu*, unde, de fapt, își avea reședința un episcop, cum se spune expres și'n ed. Cioran, p. 129 ²⁾.

10. „După ce i s'a oferit [sc. Beifului] *Brote*, ca și la ceilalți boieri“ (Cioran, p. 80).—Cuvântul a fost interpretat ipotetic ca germ. *Brod*, „pâne“, în sens de „nafură“ (*ibid.*, n. 1) și înțelesul e, fără îndoială, acesta, cum rezultă și din pasagiul simetric de la p. 84: „Beiul se coborâ să sărute icoanele și, după liturghie, Patriarhul îi presintă *ἀντίδωρα* (daruri), precum și la toți boierii“; dar terminul însuși ar putea fi mai curând o corupție din *oblata*, „hostia“ (cf. alb. *blată*, „Hostie“, la Gustav Meyer, p. 38), sau din *πρωτα* (sc. *ἀντίδωρα*: Murkos, în ambele locuri, îl are pe acesta).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

11. „Pe tencuiala cupolei [de la mănăstirea Filipești ³⁾] e zugrăvit Mântuitorul cu cele nouă *dogme* (*sic*) în jur“ (Cioran, p. 125) trebuie cetit: cu cele nouă *tagme* (cete) *ingerești*.

12. „Pe ambele maluri [ale Prutului] sunt sate, ai căror locuitori poartă grija de a trece pe pasageri: ei se numesc *Titzaviroa*“ (Cioran, p. 129), la Murkos: *Titzura*, deci, evident: *Țuțora* (ct. n. de fam. ung. *Czuczor*).

13. „Seara am ajuns la un sat aproape de Codru, anume Bivolari (*Braicha*), care servește drept spital militar“ (*ibid.*).—Transcripția lui Belfour confirmă identificarea cu *Bravici* (Murkos, la

1) Al Aseaneștilor, după I. Bogdan, *În din titlul Domnilor români* (în „Convorbiri Literare“, XXIII, p. 721 și urm.), ajuns o simplă formulă diplomatică, în gradul că cutare grămătic nu stă la îndoială să scrie, într'o poruncă domnească din 1621: „Ioannt gospoda Marghita“ (Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, 226).

2) Ne-am fi gândit, altfel, și la *Căușani*.

3) Mân. *Camșora*, de care am vorbit aiurea, apare la Murkos supt forma: *Kamșura* (V, 60; ct. 81: *Nuçșura* = Nușoara); *Filiași*, orașul (Cioran, p. 194), ca *Filișani* (V, 48); iar *Segarcea* (Cioran, p. 201, recte: *Șegarcea* = bulg. *Șegartœ*, din bulg. *șegart*, „învățăcel“, adică turc. *șagird*, din care, după Tikin, și rom.-dial. *șagârt*, idem), ca *Șafarža* (Jigarœe?).

Addenda-Corrigenda, îndreptând astfel lectura *Braidja* din text ¹⁾.

14. "Mănăstirea *Bostanik*" (Cioran, p. 136), e, vădit: mănăstirea *Postelnicului* Constantin Cantacuzino, de care e vorba tot acolo, p. 124 (ct. și aici, mai jos, no. 17).

15. Pasagiul: „Dealungul drumului [la Curtea-de-Argheș] e un șir neîntrerupt de case și proprietăți ale mănăstirii [Argheș], în care locuiesc robii mănăstirii" (Cioran, p. 141), confruntat cu alineatul corespunzător (V, 9) din versiunea rusă: „ . . . eto hilišta *Kaçifalosъ*, t. e. *Țiganъ*, monastirskihъ rabovъ“, trădează omisiunea, regretabilă, a unui cuvânt deosebit de important; fiindcă termenul subliniat n'are nimic comun cu *Cuțovlah*, cum pretinde Murkos, ci e cunoscutul *Căfăvăl*, ngr. *Κατσιβελος*, „Țigan“ (cf. *Anuarul* acesta, I, p. 310, n. 1), care se întîmpină și'n Codicele Caragea, cu această accepțiune specifică, de „rob“ și „*holop*“ („holop țigan“), „hlopiț“ (pentru îndoitul sens, de „rob“ și «copil», al acestuia din urmă — un rutenism —, cf. încă s.-cr. *hlap* = puer, servus, rusticus, în *Lexiconul* juridic al lui Mažuranić, și lat. *puer* din *Marcipor*).

Avem, deci, la Paul de Alep, cea mai veche atestare a unuia din cele mai curioase/epitete ale Țiganilor, precum, în cutare document slavon de la Mateiū Basarab (Ștefulescu, *Doc. slavoromîne relative la Gorj*, p. 538), avem, pe lângă *Așigan*, și pe faraonicul *gavaon*, care răsună pînă azi în popor (v. *Dict. Acad.*, s. v.).

Ca Țigani apar, de altfel, și lucrătorii de la ocele din Bacău „șalgăii“: *Jankna* sau *Jankena* (=«Cinghinea») la Belfour (Cioran, pp. 135, 197), *Cingana* la Murkos (V, 4).

16. Alt pasagiu neclar: «Înțelesul numelui mănăstirii *Cozia*, în limba lor, e: fortăreață naturală, fiindcă e situată pe cei mai înalți dintre numeroșii munți ai acestei țări» (Cioran, p. 163), se luminează întru cîtva prin comparația cu traducerea lui Murkos (V, 35): „Nazvanie jetogo monastira Kozija na iazikca valahovъ značiti: *Dikija Kozl*, ibo onja vo mořestvea vodjastja na veršinah jatihъ gorъ“, din care rezultă că termenul obișnuit pentru zisa mănăstire ar fi fost *dichie* (cf. *dichiul*, administrator al bunurilor mănăstirești) și că numele *Cozia*, sinominul turcesc al vechiului *Nucet*, s'ar fi tălmăcit ca „Berg, Burg“ (prin confuzie cu toponimicul *Cozlea*, poate; cf. și *Cozia*, vechiu «turn de pază pe malul

1) Satul *Midjasts* (Murkos, I, 153), corespunzător lui *lagashti* din Belfour (Cioran, p. 129), ar putea fi *Mânzați* din Tutova sau *Mânzatești* din Iași.

Dunării, în fața ostrovului Ada-Kaleh», de care pomeniște un cântec popular crăinean: Giuglea-Vâlsan, p. 267).

17. Încă un cuvînt românesc omis în traducerea d-rei Cioran surprindem la p. 165: «Auzisem că în posesia lui *chir Constantin Cantacuzen*, Postelnicul răposatului Mateiu-Vodă al Țării-Românești, se află o mare și prețioasă carte» = «. . . što u kirъ *tist*» Konstantina Kantakuzena, postelnika» din Murkos (V, 27), care glosează acest «rumînskoe slovo» prin: «voenačalnika, germ. Vorgesetzte [r] der Trabanten», deci: comandantul, *tistul* (= ung. *tiszt*) dorobanților ¹⁾.

18. „[Mănăstirea Bistrița] are o biserică . . . ce posedă . . . corpul Sft. Grigorie «*the Banyaisan*» (Cioran, p. 171). — E vorba de Sf. Grigorie «Baniasskago» (Murkos, V, 31), adică din orășelul sirian *Banias* (vechea *Caesarea*, supranumită *Paneas*, din cauza cultului lui Pan, care o distingea în antichitate); cf. și no. 23.

19. „Mâna dreaptă a Sft. Mihail, episcop de *Sonada*» (Cioran, p. 174) = de *Sinad* («*Sinadskago*» la Murkos, V, 34).

20. „Scuzii venețieni“, de cari se vorbește la p. 209 a traducerii românești, sînt, de fapt, piese de Olanda, numite de Turci: *aslani*, «lei», ²⁾ iar de Arabi: *abû-keleb*, «tatăl-cânelui» (din care și vfr. *abouquel* ³⁾), nu fiindcă aveau efigia în chip de cîne, cum spune Murkos (V, 62), ci pentru că chipul leului putuse fi luat drept al unui cîne.

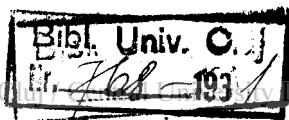
21. „*Direme* (și dinari)» de la p. 215 a ed. Cioran e numele de monedă turc. *dirhem*, reflex arab al gr. *δραχμή* (v. Barbier de Meynard, I, 737), cunoscut și 'n Occident (v. Devic, o. c., p. 31); dar versiunea Murkos vorbește de „monetăi *bika* i dinari» (V, 68) și aceasta ar putea însemna: *bigati* (sc. *nummi*), de la *biga*, monedă romană purtând ca efigie o căruță cu doi cai (*bijuga*).

1) Satul Postelnicului nu se chema *Comana* (Cioran, p. 210), ci *Coieni* (cf. și Murkos, V, 63).

2) *Arslanli guruş* s. *esedi guruş*, „groşul-leu“, „la piastre au lion“, n. turc. al leului de Olanda (*læwen riksdaler* = *Löwenreichstaler*), singurul care circulă în Statele otomane (Barbier de Meynard, II, 384).

3) Din *abû-taqa*, lit.: „tatăl ferestrei“, — alt nume al *direcliilor* spanioli, cu coloanele lui Hercule în efigie, — s'a făcut, prin forma secundară *ba-taqa*, ml. *patacus*, it. *patacco*, *patacca*, fr. *patard* (v. Marcel Devic, *Dict. étym. des mots d'origine orientale*, ca supl. la Littré, s. v.): *patacă* al nostru, care nu trebuie confundat cu *pitar*, *potac* („piesă de cinci centime“), e, fără îndoială, același cuvânt.

22. Acel «Khorî Saba, conducătorul mănăstirii *Flamanzilor* (*of the Flemings*)», prin care Patriarhul Macarie trimite la Constantinopol «un pachet întreg de lucruri» (p. 218), e clisiarhul („svěšennik“, la Murkos, V, 70) Sava, egumenul mănăstirii *Belemend* din Tripolis (între Antiohia și Ierusalim, în Siria) ¹⁾.

BCU-Cluj Library Cluj

1) *Hasseki*, numele mănăstirii proprietare a Smilului (Ismail) și Renilor, la Murkos (V, 105), concordă cu transcripția lui Belfour: *Khāsikia* (Cioran, p. 262).